

Tranarös historia

Innehållsförteckning

1 Några inledande ord.....	2
2 Information från kommunantikvarien.....	4
3 Karta över Tranarö 1709.....	5
3.1 Text från kartan – Tolkad.....	6
4 Tranarö frälse.....	7
5 Minnen från Tranarö.....	8
6 Bilder.....	21
7 Barndomsminnen från en uppväxt mitt för kobbarna ("Västra klipporna") på Tranarö.....	34
8 Johan Wilhelm Smitt, historik.....	37

Tranarös historia

1 Några inledande ord

Tranarö är en liten, unik ö, med broförbindelse till Ingarö, väl belägen med sjövägar österut både mot Kanholmsfjärden norr om Fågelbrolandet via Strömma Kanal och mot Nämndöfjärden söder om Fågelbrolandet via Skenoraströmmen. Dessutom västerut genom Kolström till Baggensfjärden varifrån man genom Skurusundet kan ta sig ända in till Gamla Stan.

Namnet Tranarö skulle kunna antyda att ön möjligen haft ett trankokeri. Ett sådant fanns tidigare i Harstena, i Gryts skärgård, där gråsäl fanns i stora mängder och där sälen användes för att koka tran. Enligt ortnamnsskribenten Åke Gehlin har namnet Tranarö dock ingenting med trankokning att göra utan med fågelarten. Tranorna kan, enligt honom, ha utnyttjat öns låga stränder som rastplats under förflyttningar. Dock har vi, samma år som detta skrivs (2022), haft förmånen att ha ett häckande par av dessa praktfulla fåglar på öns norrsida.

Idag är Tranarö tillsammans med ett markområde på Ingarölandet avstyckat som ett fritidshusområde med väl tilltagna strövområden runt om och på öns östra sida. Förutom det nämnda tranparet och andra fågelarter finns för närvarande också älg, rådjur, räv, grävling, harar, fladdermöss samt en och annan orm. Avstyckningen till fritidstomter skedde i början på 1960-talet medans många områden på Ingarö styckades av redan på 1930-talet.

Fortiden

De höga partierna kunde skönjas ovan vattenytan som mindre kobbar – troligen obebodda. Bosättningar har hittats vid Fågelvik, Lövhamra, Återvall och Säby såsom gravar och skeppssättningar, keramikskärvor, flintmejslar, pilspetsar rester av yxor m.m.

Medeltiden

På Ingarös fastland fanns troligen några gårdar och man livnärde sig på jakt och fiske. Sverige blev kristnat och Värmdö kyrka byggdes på 1300-talet.,men den låg på långt avstånd för Ingaröborna.

1600-talet

Större gårdar och gods byggdes av adelsmän som ofta fick mark i förläning av staten eller kungen. Under denna tid fanns ingen bebyggelse på Tranarö. Ett litet torp på södra delen av ön tillkom troligen i slutet av 1600-talet. Om Tranarö var en utgård till Säby, Beatelund eller Lemshaga vet vi ej.

1700-talet

Enligt en historisk karta från 1709 finns det nämnda torpet på södra Tranarö och delar av ön var betesmarker.

1800-talet

När Tranarö såldes till Johan Wilhelm Smitt år 1876 förändrades ön. J.W.Smitt var en driftig entreprenör som byggt en förmögenhet dels under en tid i Sydamerika och vidare i Stockholm. Han benämns som "Kungsholmskungen" då han ägt och verkat mycket på just Kungsholmen. Det lilla torpet blev ersatt av det nu befintliga gula huset med brutet tak nära "båtviken" nära den nuvarande tennisbanan.

Drängstuga och ladugård samt ett större rödmålat hus tillkom liksom ett gult mindre hus i slutningen ner mot "båtviken" – trädgårdsmästarbostället.

Tranarös historia

På Tranarö fanns två hästar och ett antal kor som sköttes av bland andra drängen August Larsson med flera som vi antager bodde i det stora röda huset nära ladan. I drängstugan bodde hembiträden och barnflickor som bistod husfrun Eufrosyne Smitt. Hon kallades i dagligt tal Ina (som förövrigt givit namn till Inedalsgatan på Kungsholmen).

Familjen Smitt hade fyra barn: August, Carl, Edvard och Anna. Av dessa barn var det dottern Anna som vistades mest på Tranarö. Fadern lät uppföra det Stora Gula tvåvåningshuset till henne och hennes familj på 1890-talet. En rödmålad lekstuga uppfördes också till Annas fem barn: Eva, Ebba, Gösta, Marika och Hans. Anna fick dottern Eva med Gustaf Erik Adolf Nordensköld, han dog tragiskt nog i hjärntumör, efter bara tre års äktenskap. Anna gifte om sig med ögonläkare Albert Pauli som var halvbroder med konstnären George Pauli. Vid Smitts bortgång 1904 levde endast Anna och brodern Carl. Anna ärvde Tranarö och en summa pengar medan Carl för sin del av arvet lät bygga en fastighet på Skeppsholmen samt uppförde nöjesetablissemang Fenixpalatset tillsammans med en kompanjon.

Anna vistades sommartid på Tranarö och for i regel ut med egen motorbåt från hemmet Villa Pauli i Djursholm. Hon lät bygga villan ritad av Ragnar Östberg med hjälp av arvet efter faderns död 1904. Villa Pauli stod färdigt 1907 och dessförinnan bodde familjen Pauli i det som i dag är LO-borgen. Anna blev änka för andra gången år 1936 men bodde kvar med barnen i Villa Pauli till 1942 då fastigheten såldes,

För att färdas till Tranarö och andra skärgårdsöar och områden nyttjades ångfartyg såsom s/s Wermdö, s/s Strömma Kanal. Det finns rester av en ångbåtsbrygga på Tranarös norra strand. Kolström var en mycket viktig farled som förband skärgården med Stockholm. I dag trafikeras leden sommartid av s/s Strömma Kanal i ny tappning.

Övriga äldre byggnader på Tranarö och fastlandet¹ är:

- Båtbrygga med badhus, rivna, låg i viken nedanför de gula husen.
- Sjöbodan, 2 st
- Tvättstuga tyvärr rivet, låg nära den nuvarande flytbryggan.
- Rosenstugan det låga gula huset i slänten ner mot "Båtviken"
- En grön länga uthus och en jordkällare vid det stora röda huset
- Några röda byggnader på Skrakvägen på fastlandet.

Tranarö som varit en privat ö såldes efter Anna Paulis bortgång 1959 till ett tomtbolag som styckade ön och ett inköpt område på fastlandet till fritidstomter. Man drog fram elektricitet, borrade brunnar och anlade vägar. Bron mellan Tranarö och Ingarölandet blev klar först 1965 och tomterna såldes 1964 Under senare delen av 1900-talet och under 2000-talet har området först varit ett utpräglat fritidsområde men nu är det fler och fler som bor permanent.

¹ eg. Ingarö

2 Information från kommunantikvarien

Tranarö har tidigt varit bebyggt med ett skärgårdshemman som omtalas första gången i skriftliga källor 1539 under öns namn.

Valet av boplatser har följt liknande motiv som många andra gårdar i skärgården; en skyddad hamnvik nära fiskevatten i kombination med odlingsmarker. Den lilla viken på öns sydöstra del mot Tranaröfjärden verkar ha varit den gamla ”hemviken” för gårdens båtar. På en karta från 1709 ser man att åkermark fanns vid denna vik och vid den bredare viken längre norrut, vilket överensstämmer med häradskartans bild av markerna från 1903. Ångsmark fanns utmed de båda vikarnas stränder.

Tidigt verkar Tranarös marker ha hamnat i adlig ägo, redan på 1560-talet låg gården under Erstavik. På 1630-talet kom gården att tillhöra säteriet Lemshaga, och under 1600-talets senare del Beatelund.

Vid denna tid, närmare bestämt 1683, hölls syn på hemmanet. Då utgjordes bebyggelsen av en stuga med förstuga och torvtak och ”i en äldre liknade stuga med visthuskammare bodde bonden, dessutom fanns en gammal stuga samt tre gamla bodar”, för att citera ur socken-historikern Axel Quists ”En bok om Värmdö Skeppslag” (sid 266). Åkerjorden uppgick till sex tunnland – 1 tunnland = ca ½ hektar som motsvarade en tunnans utsäde – vilket var en ganska bra siffra för en sådan liten ö.

I Värmdö skeppslag med sina begränsade möjligheter till odling översteg vid denna tid (1600-talet) sällan en gårds besädda yta fem tunnland, hela 70 procent av gårdarna/byarna hade en åkerareal under tre tunnland. Att tillhöra ett adligt gods innebar att Tranaröbonden var tvungen att betala skatt till godsets adelsman istället för till kronan. Dagsverken på huvudgården brukade även ingå i frälsebondens skyldigheter.

I Värmdö dombok från 1610 skymtar ett bondenamn fram; Matz i Tranerödh. På 1700-talet låg gården under Fågelbro säteri. Under större delen av 1800-talet och fram till 1900-talets början var gården i borgerlig ägo. Man får förmoda att nuvarande herrgårdslänkande huvudbyggnad tillkom under denna period.

Det var vanligt under 1800-talet att säteriers frälsehemman eller torp i Stockholmstrakten förvandlades till små herrgårdar eller villor av framgångsrika Stockholmsborgare. Gårdens ägare kunde där få nyttigt luftombyte från den trånga och smutsiga stenstaden, samtidigt som han drog nytta av lantgårdens produkter.

Generalkonsuln Johan Vilhelm Smitt förvärvade gården 1874, vars släkt bodde på gården fram till 1930-talet. Ännu under 1900-talets första hälft hade Tranarö kvar sin äldre jordbrukskaraktär. År 1932 uppgick åkerarealen till 16 tunnland. Den ekonomiska kartan från 1952 redovisar inga avstyckningar, ladugård och mangårdsbyggnad är utritade, liksom de öppna markerna. Inte heller någon bro fanns 1952. Den kom först 1965, vilket var upptakten till att ön styckades av till fritidshusbebyggelse.

Många gårdar i skärgården genomgick under den expansiva efterkrigsåren liknande förändringar med nedläggningar av jordbruk följt av avstyckningar till fritidshus- och villaområden, en utveckling som hörde samman med bland annat förbättrade vägkommunikationer.

Slutligen kan man säga något om ö-namnet. Ortnamnsskribenten Åke Gehlin menar att namnet inte har något med trankokning att göra, utan med fågelarten. Tranorna kan ha utnyttjat, enligt honom, öns låga stränder till att slå sig ned på under förflyttningar.

Jonas Aspfors
Kommunantikvarie Värmdö kulturavdelning

Tranarös historia

3 Karta över Tranarö 1709

3.1 Text från kartan – Tolkad

Tranarö har brukats av en Mårten Persson Blix (1596-1667), adlad Blixencron.

Denne har till "Kong: majjts och Cronan" uppgivit — oläsligt.

Därefter står det att "Lagman.....Carl Gyllencreutz på Livstids Innehavande äga.....af Siööll...egor och Lägenheter - Nemligen". —

Därefter följer en redogörelse över öns beskaffenhet:

1. 2. 3. 4. 5. är odlingsgården, varav en del består av grund sand(öör)jord och en del är av kraftigare jord.

6. 7. 8. 9. är ängsgården, varav man fick 6 lass hö.

Totala arealen var 1 mantal=6 tunnland. (1 mantal var vad man i dåtid räknade med att ett normalt hushåll kunde försörja sig på.)

10. är skog, vars jordmån ansågs "bergaktig och skarp" och av mindre värde, men utmed stränderna var fisket ganska gott om våren, då strömmingen gick till.

Vad som avses med kolumnerna, där det högst upp står "grader", är oklart.

Efter ett antal sökningar ang. Gyllencreutz hittades; Carl Gustaf Gyllencreutz (1637-1720), vilken var politiker, ämbetsman, lagman samt häradshövding i Värmdö skeppslag. Han ägde flera gårdar i Uppland, vilka drabbades av reduktionen, men ett par hemman fick han behålla som livstidsförläning.

År 1684 fick han Tranarö i förläning. Då fanns där en stuga under torvtak med förstuga. Sedan tidigare fanns en gammal stuga och några bodar.

4 Tranarö frälse

TRANARÖ

3/8 mtl frälse i Inga fjärding

Namnet skrevs 1544 Tranevich, 1553 Trannare, 1610 Tranerödh.

I 1562 års fräselängd upptages 1 mtl Tranarö i Värmdö socken bland Hans Ryles (d. 1583) till Erstavik landbohemman. Det hörde till denna släkt ännu på 1630-talet och kom därefter till Erik Ryning på Lämshaga. Hans änka Maria Elisabet Kurtzel (d. 1678) gav det till kronan 1674 i ersättning för andra gods. Detta hindrade icke att hemmanet 1675 ingick i Arvid Ivarssons (Natt och Dag) byte med Claes Rålamb på Beatelund, varigenom Ivarsson fick Tranarö mot Karklö i Värmdö socken, men reduktionskollegium resolverade 1678, att Rålamb fortfarande skulle besitta Tranarö. Han överlät det sedan 1683 genom byte till kronan.

Med anledning av detta byte hölls det året syn på hemmanet. Där var då nyss uppförd en stuga med förstuga och torvtak, ej fullt färdig; i en äldre liknande stuga med visthuskammare bodde bonden; dessutom fanns en gammal stuga samt tre gamla bodar täckta med granbark. Åkerarealen var 6 tdl och ängen gav 6 lass hö. Hemmanet förmedlades då till 3/4 mtl och förlänades 1684 till assessorn Carl Gustaf Gyllencreutz (d. 1720) på livstid. Strax efter 1720 inköptes Tranarö av Daniel Niklas von Höpken på Fågelbro och hörde sedan under detta gods till 1830. Dåvarande ägaren änkefru Charlotta Lychou skänkte då stället till sin fosterson nämndemannen Carl Gustaf Lychou och hans barn. Abraham Vilhelm Lychou sålde gården 1874 till tingsrestauratören F.A.E. Wassmuth, vilken 1876 avyttrade den till generalkonsuln Johan Vilhelm Smith. Efter dennes död 1904 blev hans änka Eufrosyne Amalia Smith ägare och hon bortgav den 1905 till fru Anna Hilda Rudolfina Pauli, f. Smith, gift med dr. Pauli, som avled 1936.

Åkerarealen var 1932 16 tdl och kreaturen 2 hästar, 5 nötkreatur, 5 får.

5 Minnen från Tranarö

(Material från Strömma Hembygdsförening till vilken Tranarö tidigare hörde.)

Minnen från Tranarö av Kåa Wennberg

Precis då färgen på midsommarstångens löv övergått från grönt till lite lätt gult lämnade jag tillsammans med familjen Strömma, för en månads vistelse på Västkusten. Där, en bit utanför Halmstad satt vi många kvällar i dynerna tillsammans med goda vänner och åt härliga middagar, samtidigt som vi blickade ut över det mäktiga havet och njöt av vågorna som rullade in mot stranden.

En kväll hade några av dessa vänner fått besök av sin far/svärfar vid namn Soldan Ridderstad, född 1923. Vi talades vid och efter ett tag berättade jag att vi bodde vid Strömma. Soldan Ridderstad tittade lite förvånat upp och talade då om att han bott på Tranarö som barn under många somrar. Det var nämligen så att ön hade köpts under tredje kvartalet av 1800-talet av hans mormors far, Johan Vilhelm Smitt och sedan gått i arv under ett par generationer inom släkten. Jag undrade naturligtvis om Soldan hade några minnen att berätta från den här tiden - och visst hade han det !

*

För att få reda på lite historia om Tranarö kan man ta del av Axel Quists bok " En bok om Värmdö skeppslag" och där skriver han inledningsvis om Tranarö:

Namnet skrevs 1544 Tranevich, 1553 Trannare,
1610 Tranerödh.

Tranarös historia

I 1562 års frälselängd upptages 1 mtl Tranarö i Värmdö socken bland Hans Kyles (död 1583) till Erstavik landbohemman. Det hörde till denna släkt ännu på 1630-talet och kom därefter till Erik Ryning på Lämshaga. Hans änka, Maria Elisabeth Kurtzel (död 1678) gav det till kronan 1674 i ersättning för andra gods. Detta hindrade inte att hemmanet 1675 ingick i Arvid Ivarssons (Natt och Dag) byte med Claes Rålamb på Beatelund, varigenom Ivarsson fick Tranarö mot Karklö i Värmdö socken, men reduktionskollegium resolverade 1678, att Rålamb fortfarande skulle besitta Tranarö. Han överlät det sedan 1683 genom byte till kronan.

Med anledning av detta byte hölls det året syn på hemmanet. Där var då nyss uppfört en stuga med förstuga och torvtak, ej fylld färdig, i äldre liknande stuga med visthuskammare bodde bonden; dessutom fanns en gammal stuga samt tre gamla bodar täckta med granbark. Åkerarealen var 6 tld, och ängen gav 6 lass hö. Hemmanet förmedlades då till 3/4 mtl och förlänades 1684 till assessorn Carl Gustaf Gyllencreutz (död 1720) på livstid. Strax efter 1720 inköptes Tranarö av Daniel von Höpken på Fågelbro och hörde sedan under detta gods till 1830. Dåvarande ägaren, änkefrun Charlotta Lychou skänkte då stället till sin fosterson, nämndemannen Carl Gustaf Lychou och hans barn. Lychou sålde gården 1874 till tingsrestauratören Wassmuth.

Tranarös historia

Två år senare köps Tranarö av generalkonsul Johan Vilhelm Smitt (1821-1904) och ön stannar sedan i släktens ägo under ett halvt sekel. Denne Smitt hade ett nog så intressant liv. Vid 19 års ålder följde han med ett skolskepp till Sydamerika och arbetade där som bokhållare. Men i Montevideo sålde plötsligt kaptenen sitt fartyg. Smitt var dock företagsam. Nästan samtliga besättningsmän återvände till Sverige men Smitt började istället bedriva handel utmed La Plata-floden. Så småningom grundade han tre grosshandelsfirmor genom vilka han bedrev betydande affärer. En stor del av sin där skapade förmögenhet nedlade han i en estancia (boskapsfarm), vilken han emellertid 1856 sålde till några tyskar. Han återvände till Sverige och placerade sitt kapital i olika industriföretag och deltog i bildandet av Enskilda banken.

Huset som beboddes av Johan Vilhelm Smitt med hustru

Tranarös historia

År 1864 grundade Smitt tillsammans med Immanuel och Alfred Nobel Nitroglycerin AB, där han under många år var Vd. Åren 1875-1902 var han argentinsk generalkonsul i Sverige. Han donerade stora summor pengar till olika forskningsprojekt och år 1863 hann Smitt även med att ge ut handboken " Skandinaviens förnämsta och giftiga svampar". Han var gift med Eufrosyne Amalia Lundmark. Johan Vilhelm Smitt avled den 8 oktober 1904. Han ansågs åren närmast före sin död vara Sveriges rikaste person.

Änkan Eufrosyne blev nu ägare till Tranarö men redan året därpå skänkte hon ön till sin dotter, Anna Hilda Rudolfina (1873-1959). Hon var gift med ögonläkaren Gustaf Albert Pauli (1864-1936) och dessa båda blev Tranarös nya ägare.

Barnbarnet Soldan Ridderstad minns från sin barndoms somrar i slutet av 1920-talet och en bit in på 1930-talet.

Fiskaren Sven Sundquist bodde med sin syster Anna på Ingarö nere vid stranden mitt emot "kobbarna". Han hade träben samt skägg och mustasch - redan då vita. Rörde sig som en ung man i och ur båtarna. Förmodar att han hade fri bostad i stugan mot att han levererade fisk till Tranarö. Han hade många sumpar för sjön var full med fisk och fångsterna goda. Men han hade dåligt betalt och det var nog ett slitgöra. En släkting från Stockholm, Victor Sundquist kom ut på midsomrarna och spelade dragspel på logen vid dansen. Det var något spännande

Tranarös historia

med Victor - någonting i minnet säger att han jobbade på slakthuset och det lät ju grymt, härligt och farligt.

På gamla gårdar fanns det förr i tiden vanligtvis ett flertal anställda i hushållet och det var personer som barnen i huset ofta kom på väldigt god fot med och gärna tydde sig till. Så var fallet även för Soldan Ridderstad och han minns vidare:

Albin och Hilda samt naturligtvis Allan, alltid lika vänlig och hjälpsam blev favoriter för mig och min syster. Så vänliga och hur mycket har man inte lärt av dem. Slå med lie, binda kärvar och sätta upp, hässja hö, volma och separera mjöl och kärna smör - bara att montera separatorn! Någon tjur fanns ej på ön så betäckning av kor skedde på Säby gård på Ingarö. Det där med betäckning var naturligtvis ohyggligt spännande och förbjudet för "herrsingsungar" att bevittna. Den förstående Albin tog dock med mig efter lång övertalning. Upp vid 5-tiden på morgonen, gå med kon till färjeläget, dra över färjan och promenera till Säby. Med det spännande som väntade var vägen oändligt lång för en 7-8 åring. Upplevelsen varade ungefär 15 sekunder och som jag minns, upphetsande nog. Albin fick världens utskällning av min mormor när min närvaro på Säby blev känd. Man kunde därefter sällan lita på den jungfru som skvallrat. Numera kallas dom piga, men på min tid sa man jungfru, i alla fall av familjen på Tranarö.

Tranarös historia

Detta kort är taget från Ingarö och på bilden syns till vänster Paulis hus, i mitten badhuset och till höger inne i vassen skymtar tvättstugan.

Hästar med ladugården bakom. Stallet låg lite till vänster därom.

Tranarös historia

När man på äldre dagar sätter sig ned och försöker komma ihåg från barndomen så kommer ofta minnena lite vartefter och Soldan Ridderstad bläddrar vidare i hågkomsterna:

En promenadstig gick runt halva Tranarö, delvis anlagd med lite utgrävda trappsteg där det blev brant. Lättgånget med andra ord, vilket var meningen för det passade bra till lite korpulenta och lata morföräldrar. Den gick från ladugården till färjeläget, därifrån utmed stranden mot Ingarö, innanför kobbarna och till ångbåtsbryggan och därifrån direkt hem. Vid ovanstående brygga fanns en rund, gul paviljong som en väntsal tills ångbåten kom från Stockholm varje dag och nog hette den Brevik 1.?

Att få sela hästen "Dockan" spänna för den 2-hjuliga vagnen och hämta post och paket - vilken lycka!

Strömma fick så småningom postkontor och man fick hämta sin post själv. Jag paddlade gärna och hämtade eftersom jag ju ville bli lika stark som min fyra år äldre bror.

Min favorit på Tranarö var nog i alla fall Ivar Moberg, en tystlåten finländare med händer som kunde det mesta. Han tillverkade motordelar i Tranarös gamla smedja, det gick fortare än att vänta på fabriksleverans! Han byggde fina musikinstrument, möbler med underbart vackra intarsiadetaljer.

Han gjorde även ett par åror där man rodde med ansiktet i färdriktningen, vilket var en märklig känsla för en van roddare. Ock så inte minst byggde han mig en ångmaskin. Moberg blev nog min första stora idol. När Tranarö såldes öppnade han en cykelverkstad på Karlavägen och verkade de sista åren av sitt liv med smideriundervisning på en ungdomsgård i Vällingby.

Herrskapet Anna och Albert Pauli bodde i Djursholm då de inte vistades ute på Tranarö. De hade nämligen år 1906 låtit uppföra en ståtlig tegelbyggnad med tre våningar under säteritak som fick namnet "Villa Pauli". Arkitekten var Ragnar Östberg, som senare skulle bli vida berömd för sitt mästerverk "Stockholms Stadshus". Konstnären Georg Pauli, halvbror till Albert Pauli, fick sedan i uppdrag att göra en gigantisk freskomålning i stora salongen. Den fick namnet "Åldrar och Årstider" och föreställer familjen Pauli under de fyra årstiderna. På "Hösten" ser man Anna och Albert med de fem barnen på trappan till sommarvillan på Tranarö.

Tranarös historia

Herrskapet Pauli och Albert med sin ständiga cigarr.

I kanoten syns Gösta Pauli - en av de fem barnen.

Tranarös historia

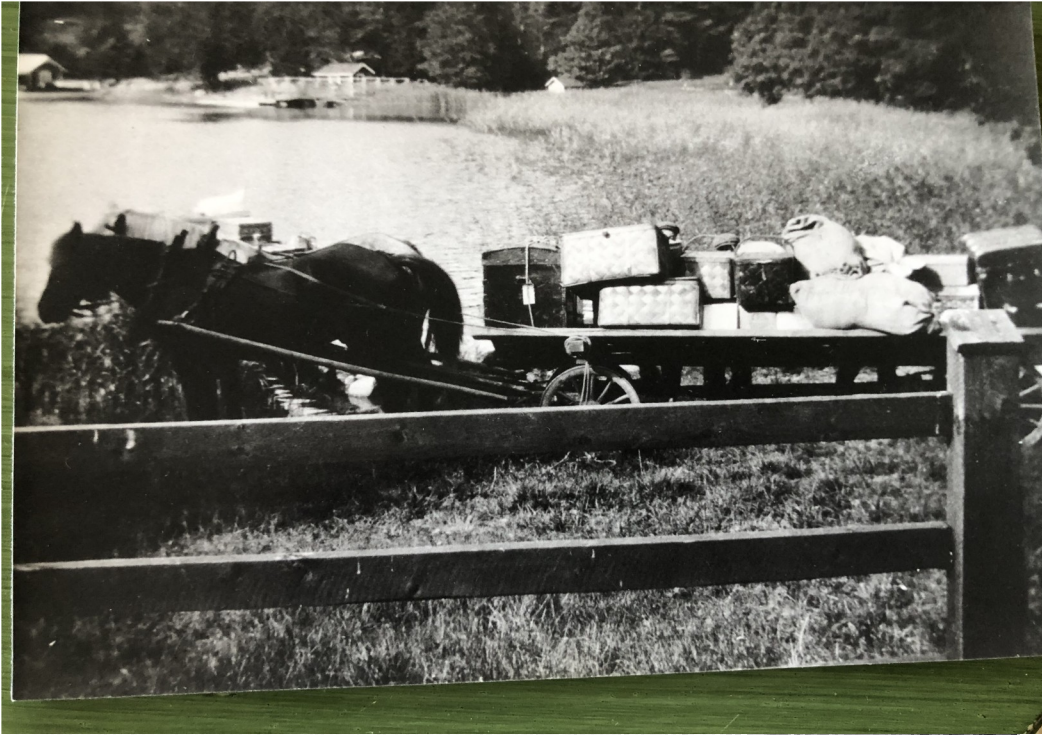

Badhuset med både herr- och damrum och bakom planket bassäng.

Anna Pauli i motorbåten, troligen på väg ut till Nämö.

Tranarös historia

*Ett flyttlass som lämnar Tranarö, kanske bara efter sommaren
eller kanske för alltid.*

✦

Avslutningsvis ett stort och varmt tack till Soldan Ridderstad för härliga barndomsminnen och för de härliga fotografierna tackar författaren Mona Dahlberg som idag bor i Paulis hus tillsammans med sin familj samt ytterligare två familjer.

Tranarös historia

V Ä R D E R I N G S U T L Ä T A N D E

beträffande Tranarö l¹ och Barnviksnäs l¹ inom Ingarö kommun i
Stockholms län.

På uppdrag av A.B. Svenska Handelsbanken för räkning Doktorinnan
Anna Pauli, Djurgårdsslätten 94, Stockholm, har undertecknad den 23
april 1948 företagit okulär besiktning av rubr. egendomar.

TRANARÖ.

Enligt företedd "rekonoceringskarta" (1877) över Tranarö l¹
håller denna egendom c:a 94 tld,
varav åker som nu brukas c:a 14 "

Å Tranarö finnes en hel del väl underhållna

byggnader:

Stora villan	grundyta 16,5 x 9,45 m.	2 vån.+ vind o. verandor.
Gula villan	" 11,8 x 6,5 "	1½ " + veranda.
Lekstugan	" 4,7 x 6,5 "	inkl. öppen veranda.
Rosenstugan	" 13,7 x 6,2 "	+ veranda o. utbyggnad.
Drängstugan	" 6,9 x 4,2 "	
Tvättstuga o. smedja	" 11,9 x 5 "	
Fyra st. fristående källare.		
Röda villan	grundyta 12,2 x 9,6 "	1½ vån.
Ladugård o. stall	" 47,2 x 9,7 "	sammansbyggd med
logen	" 25,7 x 7,9 "	

Desutom finnes snickerbod, vedbod, höns hus, två sjöbodar och två
badhus.

Skogsbestånden

bestå i huvudsak av barrblandskog med insprängda lövträd. Bestånden
äro väl slutna. Skogsparkerna i nordväst äro sällsynt vackra, med
resliga stammar, som ofta nå en höjd av c:a 20 m. I sydväst och nord-
öst är skogens höjd lägre. Marken har en mycket god bonitet. Endast
de väl avgränsade bergpartierna utgöra undantag härifrån. Under den
gångna vintern har avverkning skett för att i någon mån ljustugga en
del bestånd. Så snart all bråte efter avverkningarna avlägsnats,
torde det knappast märkas, att huggning företagits.

Tranarös historia

- 3 -

tes fastigheterna följande värden:

Tranarö 1 ¹	kronor	190,000:-
Barnvikensås 1 ¹	"	30,000:-
	<u>Summa Kronor</u>	<u>220,000:-</u>

Lidingö den 4 maj 1948.

Elof Swedberg

Elof Swedberg

Forstmästare. Försäljningschef vid
Lidingö stads Tomteaktiebolag.
Tel. kontor: 65 34 65 och 65 25 90
: privat 65 17 00.
• bostad: 65 00 24, 65 00 52

*Vårdeaktörerna i Tranarö och Barnvikensås
(medan min barn)*
kanon 220000 tillad vid försäljning (köpta) Sibe-
liedars

Stockholm 19 Oktober 1949

Anna Pauli

6 Bilder

Stora villan

Gamla villan

Tranarös historia

Några bilder från förr

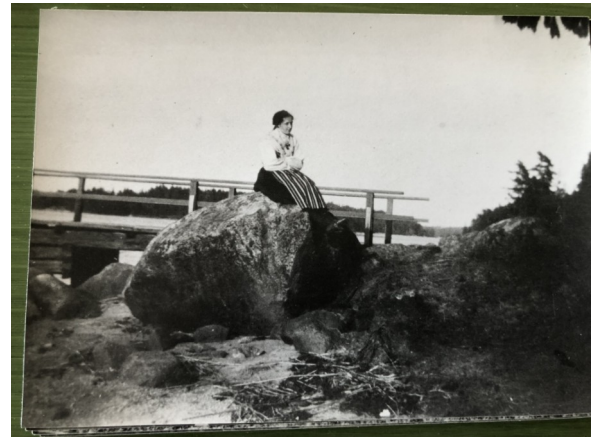

Tranarös historia

Lek-/pigstugan

Fler bilder från förr

Tranarös historia

Drängstugan

Rosenstugan

Tranarös historia

Jordkällarna

Tranarös historia

Röda villan / Fogelströms hus - nu och då

Tranarös historia

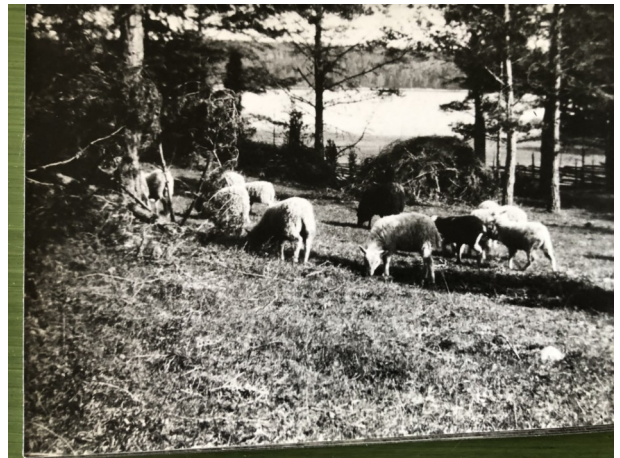
Ladugård och stall

Tranarös historia

Tranarös historia

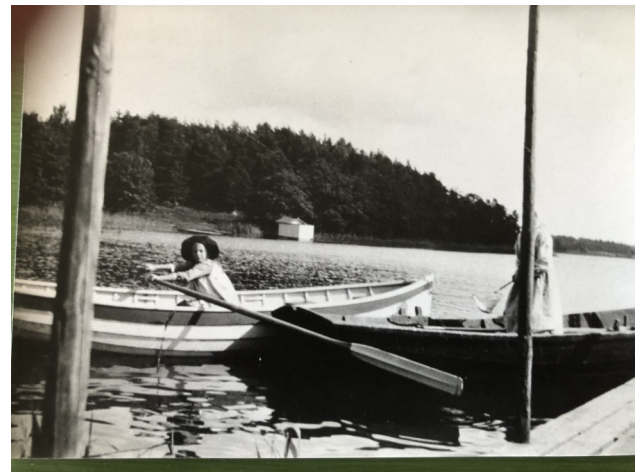
Tranarös historia

Uthus

Tranarös historia

Sjöbodarna och några båtar

Tranarös historia

Gamla ångbåtsbryggan

Tranarös historia

Här roddes korna över för sommarbete på fastlandssidan förr.

7 Barndomsminnen från en uppväxt mitt för kobbarna ("Västra klipporna") på Tranarö (av Malin Dahlberg Markstedt i juni 2023)

Ulla Tornberg (född Sundqvist) har levt hela sitt liv mitt för kobbarna på Tranarö. Hennes familjs historia är nära sammansvetsad med Tranarös under det förra seklet, eftersom hennes pappas morföräldrar bosatte sig i den så kallade "Uddastugan" vid Tranaröfjärden på Ingarösidan under åren 1876-1912 då de antagligen hade anställning på gården på Tranarö. Ullas farmor föddes i Uddastugan 1878 liksom Ullas pappa 1910. Efter det att morföräldrarna dött var de kvarvarande barnen Sven och Anna med sonen Allan tvungna att flytta runt på Ingarö. Ullas farmor och hennes äldre bror Sven fick bygga ett hus på ofri grund (som Ulla och hennes man Kurt fortfarande bor i idag). Huset stod färdigt 1920.

Ulla och jag sammanstrålade en solig eftermiddag, hösten 2022, i hennes vackra hem på Ingarös norra strand alldeles intill bron över till Tranarö, eftersom jag blev så nyfiken på Ullas barndom när jag förstod att hon levt hela sitt liv alldeles intill Tranarö, som jag själv haft glädjen av att vistats på ända sedan mycket tidig barndom då mina föräldrar köpte in sig i en del av det som idag har adress Tranarövägen 76.

Ulla berättar och delar olika barndomsminnen från uppväxten på Tranarö med många målande beskrivningar. Hon berättar t ex om alla smultron som växte rikligt på ön när hon var liten. Hon passerade de vackert röda bären då hon ibland fått uppdraget att gå till bonden för att hämta mjölk i ladugården på Tranarö. Hon var bestämt tillsagd att inte plocka smultronen, då de var ämnade för familjen Pauli att avnjuta, eftersom de vid den tiden ägde Tranarö. Lystet såg hon de vackra små bären men nändes inte plocka dem förrän långt senare, som vuxen, då ön sålts, och allmänningarna runt hela ön blivit till.

Då det inte fanns andra barn att leka med på Tranarö och då det krävdes att någon vuxen rodde henne över till Tranarö så har hon inte så många lekfulla minnen av ön som barn. Tranarö var mer en ö för henne som liten, på vilken flera personer i flera generationer av hennes familj arbetade på, på uppdrag av dem som ägde gården och markerna på Tranarö. Ullas pappa arbetade i trädgården på Tranarö tillsammans med Tomas Åkerberg. Då kom Soltan Ridderstad dit och lekte ibland. Soltan Ridderstad höll kontakt med Ullas familj även i vuxen ålder och deltog även vid Ullas pappas begravning.

Ön saknade under Ullas barndom en väg, men det fanns flera upptrampade stigar att vandra på. Den vägsträckning som öns enda väg har idag följer Ullas barndomsstig på väg till ladugården från Ingarösidan. Ulla beskriver även att hennes älskade farbror Sven då och då fick i uppdrag att ro bland andra Ryttmästaren iförd puffbyxor och utrustad med ridspö, över till Tranarö, då det vid den här tiden fortfarande saknades en bro mellan Tranarö och Ingarö. Dessa stunder väcker inga trevliga minnen då det hela skedde med en överlägsenhet som farbror Sven inte hade annat att göra än att underkasta sig. Ulla blev som mycket liten strängt tillsagd att stanna inne då dessa överfärder skulle genomföras. Familjen Pauli färdades annars med båt från sin bostad i Djursholm med allt sitt bohag, tjänstefolk och gäster till de stenbryggor som särskilt hade anlagts på öns norra sida när de skulle ut till Tranarö.

Vår pratstund väcker även soliga minnen hos Ulla. Ulla berättar bland annat att när hon blev lite äldre så fick hon hjälpa sin pappa, som i sin tur hjälpte farbror Henry Fogelström (som bodde året runt ute på Tranarö i det som idag fått adress Tranarövägen 101) på familjen Paulis uppdrag att sköta markerna och djuren på ön. Ulla fick hjälpa till när det skulle tröskas och när kornas klövar skulle verkas. Hon fick också följa med Elsa Norman (som arbetade som farbror Fogelströms hushållerska) när hon skulle separera mjölken från korna. Ett annat minne som dyker upp är när Ulla fick följa med sina föräldrar över till Farbror Fogelström och Elsa på Tranarö en

Tranarös historia

nyårsafton när hon var barn. Familjen promenerade över den tjocka knarrande isen upp till det stora röda huset. Väl därinne, efter det att de ätit så fick Ulla krypa upp i en, som hon uppfattade den, mycket stor skinnfåtölj som stod i rummet innanför köket, som hon somnade i.

Ulla var bara inne i det stora gula huset (Tranarövägen 76 idag) en enda gång under hela sin uppväxt, innan vi många år senare träffades tillsammans med min mamma Mona Dahlberg som var angelägen att vi skulle ses tillsammans med Ulla för att samtala om Tranarös historia. När Ulla fick komma in i det stora gula huset som barn, följde hon med sin mamma som fick rycka in och hjälpa farbror Fogelströms hushållerska Elsa Norman då Doktorinnan Anna Paulis hushållerska Nelly blivit sjuk, i samband med att huset skulle stängas för vintern. Ulla minns att rummen var kalla och att Elsa tvekade länge innan hon vågade ge Ulla ett äpple, som om de vore räknade.

Under vårt samtal dyker ännu fler minnen upp. Ulla berättar att vägen som hon traskade fram och tillbaka till Återvall för att ta bussen skolan i Pilhamn var lång. Om vintern kunde snön ligga tjock för ett litet barn att pulsa i, och skogen vara mörk. Men om man hade tur så fick hon skolskjuts och kunde åka med bussen som körde skolbarnen som bodde runt om på Ingarö, istället för att traska hela den långa vägen. Färderna kunde till och med gå hela vägen till Björnö och Mörtviken vilket Ulla som liten flicka tyckte var spännande. Det fanns gårdafarihandlare som rätt var det var dök upp med sina varor. Ulla minns särskilt en som sålde kläder till både barn och vuxna, men han var så rysligt rädd för katter. Det blev kämpigt för honom och väckte en del fniss när han ibland förtöjde båten och låg över vid deras brygga på norra Ingaröstrand eftersom kattorna inte alltid lät bli att kliva ombord på hans lilla båt.

I det hus som Ullas familj fick bygga på ofri grund fanns ingen el. Det var en stor händelse när det installerades en fast telefon i Ullas farmors hus. Ulla minns även när båten Gert kom över sjön med Ullas farmors helt nya och fina järnspis som sedan skulle baxas upp till huset. Ulla tänker också på när byken skulle tvättas. Det bars vatten från brunnen och sjön. Det var ett stort projekt som upptog många timmars hårt och ofta kallt arbete. Vi tar en påtår, tittar på varandra och jag är så tacksam över att jag fått ta del av Ullas olika minnen från ett händelserikt liv alldeles invid och på Tranarö, där även jag har trampat runt sen mycket unga år som barn.

Å ena sidan känns det som om tiden stått stilla eftersom ön ligger kvar, precis som de hus som Ulla refererar till liksom stenbryggorna, vikarna med bryggor och vass, ängen som farbror Fogelström brukade som åker, där korna betade och hästen arbetade. Å andra sidan är det så otroligt mycket som hänt sedan den tiden, på samma lilla ö. Ullas berättelser om farbror Fogeslström väcker även mina minnen av honom till liv. Han levde även när jag var liten. Ibland kom han ner till oss i gula huset och slog sig ned på en stol som fortfarande står kvar alldeles intill den stora järnspisen i köket, fast nu med en omklädd sits och ny färg på stolsrygg och ben. Han fick alltid en kopp kaffe och bjöds på det som för stunden tillreddes i vårt kök, där det var många människor som pratade och vi barn lekte. Jag minns att jag tyckte att det var spännande när han kom. Han satt där så stadigt och var full av berättelser. Jag fullkomligt älskade att lyssna på hans berättelser om den tid som flytt och tyckte att det var väldigt spännande när min syster Petra och jag vid ett par tillfällen blev ombedda att följa med honom upp till ladugården för att hjälpa honom med något som han som äldre herre hade svårt att fixa. Det kunde t ex vara att klättra upp och hänga upp något som fallit ner från sin krok på väggen i den gamla ladugården eller vattna. Någon gång fick vi uppdrag att gå upp och se till hur det var med honom då mamma var orolig att han blivit dålig, då vi inte sett till honom på ett tag. Men han var pigg och blev bara glad att se oss. Jag minns att jag tyckte att det kändes så svindlande avlägset, som i en helt annan tid, när han berättade om olika små händelser och episoder i sitt liv. Han berättade bland annat att han var ett hittebarn som fick anställning hos Paulis och att han var den enda som bodde kvar på ön med korna och hästen över vintern. Jag som var mycket mörkrädd som barn tyckte att det var otroligt modigt av honom, men han sa ofta att han tyckte att han hade det bra. Farbror Fogelström dog plötsligt en kväll på tunnelbanan, på väg hem från ett årsmöte i Tomtägarföreningen, som av någon anledning genomfördes inne i stan. Han segnade bara ihop och dog. Jag minns att jag tänkte att det var bra att han inte behövde plågas, men att det kändes sorgligt att ingen av oss som kände honom, var där hos honom, när det hände.

Tranarös historia

Ulla och jag konstaterar att det är genom våra upplevelser på platser, i sammanhang och i möten men andra som vi minns och formas, och att det var fint att få reflektera över tiden som flytt på platsen Tranarö tillsammans. Jag är så tacksam över samtalet och dristade mig till att med Ullas godkännande skriva dessa korta rader. Kanske kan det vara intressant för fler att ta del av Ullas olika minnesbilder från Tranarö som vi är många andra som vistas på idag.

Ullas farmor Anna, bröderna Ernst, Viktor och äldsta brodern Sven – födda i Uddastugan som hänger på bilden bakom dem

Uddastugan

Malin Dahlberg Markstedt i juni 2023

8 Johan Wilhelm Smitt, historik

Finans och industrimannen Johan Wilhelm Smith skaffade sig sin förmögenhet bland annat under sin tid i Argentina. Tack vare dessa medel kunde han senare i livet förvärva Tranarö 1876. Han stöttade även Alfred Nobel finansiellt (om detta kan man läsa mer i ett besök på Nobelmuseet). Han deltog även i startandet av Enskilda Banken. Dottern Anna Pauli ärvde vid sin faders död 1904 hela Tranarö.

Texten nedan är hämtad från Wikipedia.

JOHAN WILHELM SMITT
Porträtt av Richard Bergh
SPA

Smitt, Johan Wilhelm, f 3 febr 1821 i Sthlm, Hedv El, d 8 okt 1904 där, Kungsh. Föräldrar: ombudsmannen i riksgäldskontoret Wagener S o Augusta Rudolfina Stenberij. Elev vid Nya elementarskolan i Sthlm ht 29–15 juni 37, bokhållare i Gültzaus handels- o skeppsbyggnadsrörelse i Luleå 38–juni 40, superkarg på briggen Oscar till Sydamerika okt 40–juni 41, affärsman i La Plata-länderna där 41–dec 56, deltog i bildandet av Sthlms ensk bank o led av styr där 56–68, en av stiftarna av Sthlms bryggeri ab (från 81 S:t Eriks bryggeriab) febr 59, ordf i styr där från maj 60, led av styr för bl a Graningeverkens ab 63–72, revisor där 58–63, 81 o 83, en av grundarna av Nitroglycerinab okt 64, ordf i styr där från 22 okt 64, argentinsk konsul i Sthlm 64, argentinsk generalkonsul i Sverige 24 sept 75–02, led av Sthlms stadsfullm 66–70 o 87–93 (led av drätselnämnden 66–68), en av stiftarna av Hvitbets-sockerab i Sthlm 69, ordf i styr där 69–71, en av grundarna av Sthlms handelsbank 71, ordf i styr för Inedals ab från 71, i styr för Hammars glasbruks ab från 80, i styr för Aftonbladets ab från 31 mars 85 o i styr för ab Sthlms bryggerier från 91.

Tranarös historia

G m Eufrosyne (Ina) Amalia Lundmark, f 12 dec 1840 i Nedertorneå (Haparanda), d 13 febr 1931 i Sthlm, Hedv El, dtr till skräddarmästaren Jonas Magnus L o Elisabeth Catharina Markström.

S härstammade på fädernet från Blekinge. Den första kände anfadern var bonde på kronohemmanet Kropp i Lösen nordost om Karlskrona. Hemmanet – uppenbarligen kallat Smeds- eller Smittgården efter innehavaren i slutet av 1600-talet guldsmeden Mäster Oluf – gav sannolikt upphov till släktens namn, antaget av S:s farfar, tingsskrivaren och kyrkoinspektorn i Ronneby, den förmögne Johannes S. Hans son, och S:s far, Wagener S flyttade 1818 från Ronneby till Sthlm, där han tjänstgjorde vid Riksbanken och Riksgäldskontoret, blev vice häradshövding men levde över sina tillgångar. Skuldsatt efterlämnade han vid sin död 1826 hustrun och fyra barn, av vilka S var den förstfödde, i små omständigheter. Familjen tvangs nu överge sin fashionabla bostad, Stenberijska palatset, och flytta till Överjärva gård i Solna, arrenderad sedan några år av fadern, där S växte upp.

Efter åtta års skolgång i den nyinrättade, pedagogiskt banbrytande Nya elementarskolan fick S arbete som bokhållare i en handelsfirma i Luleå, förmedlat av affärsmannen [Carl Edward Bladh](#) som var moderns kusin och stora stöd ända till sin död 1852. S fann firman mindre väl skött och övergav den efter knappa två år. I Luleå gjorde han en första bekantskap med sin näste arbetsgivare, den legendomsusade sjöofficeren Adolf Georg Oxehufvud, och sin nästa arbetsplats, briggen Oscar, som var under byggnad på Liljevalchska varvet där.

Bladh hade i mitten av 1830-talet återkommit till Sverige efter en nära 15-årig vistelse som affärsman i Chile, Uruguay och Argentina. I Montevideo hade han lärt känna Oxehufvud. Bladh med sina rika erfarenheter från Sydamerika kom att få en livsavgörande betydelse för S, som han allmänt tycks ha ägnat stor omsorg. Reslusten väcktes tidigt hos S liksom hågen att bli egenföretagare och affärsman.

Sannolikt genom Bladhs förmedling erbjöds S att endast 19 år gammal ingå i Oxehufvuds på sin tid mycket omtalade, halvt officiella s k världsomseglingsexpedition med briggen Oscar, en seglats beräknad att ta två till tre år. S anställdes som superkarg. Nära 30-talet unga sjömans elever deltog, de flesta i tonåren. Besättningen, drygt 20 man, var föga äldre. I befälsstaben ingick som styrmän bl a André Oscar Wallenberg och Carl Skogman. Wallenberg mönstrade av fartyget redan på utfärden i Lissabon, främst av hälsoskäl, men kontroverser och missnöje med kaptenen kan även ha bidragit. Som skeppsläkare deltog naturalisten och medicinen [Eberhard Munck af Rosenschöld](#). Det har framhållits att ett sv expeditionsfartyg sällan har varit bemannat med så många med tiden bemärkta personer som briggen Oscar. För den arbetsamme och duglige men mindre bemedlade S innebar resan att flera livslånga vänskapsband knöts. Förutom att ge utbildning i sjömansyrket var expeditionens ändamål att idka handelssjöfart. En last sv varor ombord var avsedd för La Plata-området, det första planerade handelsmålet.

Efter att ha fått besök av sin beskyddare kronprins Oscar avseglade briggen under stor pompa från Sthlm i slutet av okt 1840. Så fort fartyget kom ut på öppet hav råkade det emellertid ut för svårigheter: storm och en olycklig sammanstötning med ett annat segelfartyg utanför Irlands västkust. Illa tilltygad kunde briggen endast med stor möda ta sig till Lissabon. Där låg den kvar i fyra månader för reparationer; S passade på att utnyttja tiden till att förkovra sig i språk och handelsämnen.

Först 28 juni 1841 ankom briggen till Montevideo. Där fick den ett storartat mottagande, och S lyckades avyttra fartygets lilla varulager till ovanligt goda priser. Han följde härifrån med Oxehufvud till Buenos Aires och anställdes hos honom som bokhållare med löfte om samarbete och kompanjonskap. Krig hade s å blossat upp

Tranarös historia

mellan liberalerna i Uruguay och diktatorn Rosas i Argentina. Den ekonomiskt trängde Oxehufvud såg tillfället och sålde briggen, uppfattad närmast som en sv statsangelägenhet, till Rosas för ett mycket högt pris. Eftersom Sverige vid denna tidpunkt inte officiellt hade erkänt Rosas' Argentina men väl Uruguay förorsakade fartygsaffären vissa diplomatiska förvecklingar ("lilla skeppshandeln"). Oxehufvud kom tack vare den oväntat höga köpesumman tillfälligt i goda ekonomiska omständigheter och kunde nu sända hem Oscars besättning och elevkår till Sverige. Ett drygt tiotal, bland dem S, valde dock att stanna kvar i La Plata-området.

Till denna del av Sydamerika kom S som i stort sett medellös bokhållaryngling men kunde 15 år senare lämna området som ytterst välbärgad. En rad gynnsamma faktorer bidrog till detta. Viktig var den ekonomiska blomstring som La Plata-länderna upplevde, inte minst i slutet av 1840-talet och större delen av 1850-talet. Den erbjöd utmärkta möjligheter till handel och köpenskap, något som den genuint affärssinnade S omedelbart insåg. Att på kortast möjliga tid skapa sig en förmögenhet och återvända till Sverige var från första början det uppsatta mål som S oförtröttligt gick in för att förverkliga. De ständiga politiska oroligheterna i regionen dämpade tidvis ekonomin men skapade samtidigt stor varubrist och god jordmån för oförvägna företagare som S. Dessa omständigheter blev avgörande för den affärsinriktning S till en början kom att välja, nämligen att utrusta och befrakta handelsfartyg vilka uppträdde som blockadbrytare. Denna riskfyllda men lönsamma smuggelhandel gav S ett startkapital, som han sedan kunde investera i mera alldaglig affärsverksamhet.

Särskilt lukrativa tycks S:s affärer med det länge avspärrade Paraguay ha varit. När detta land 1840 väl fått en president, Carlos Antonio Lopez, som i motsats till sin originelle företrädare Francia var intresserad av kontakter med yttervärlden, avskars dess tillträde till Paraná-floden av den maktthungrige Rosas i Argentina, som betraktade och behandlade Paraguay snarare som en argentinsk provins än som en oberoende stat. Som blockadbrytare utrustade S flera handlexpeditioner till Paraguays gränstrakter, till en början i samarbete med Oxehufvud. Det är troligt att dennes goda kontakter med Rosas och dennes konservativa vänner i Uruguay underlättade för de sv expeditionerna att slippa igenom avspärningarna, i kontrast till t ex flera misslyckade engelska sådana försök. När Montevideo under en period var liberalt styrt skötte S affärerna i denna stad åt Oxehufvud, som gjort sig illa omtyckt där genom sin fartygsförsäljning till motståndarna. Misshälligheter uppstod emellertid mellan de två och S avbröt samarbetet 1845. Ett erbjudande från Oxehufvud några år senare om nytt kompanjonskap avböjdes av S.

S:s första handelsresa i febr 1843 uppför Paraná-floden, på vilken Munck af Rosenschöld medföljde, förde honom till den argentinska gränstaden Corrientes. På grund av inbördesstrider kom S att bli kvar där ett drygt år istället för beräknade två månader. Han öppnade då en enkel handelsbod i kompanjonskap med en fransman och inledde affärer med det avstängda Paraguay. Redan under sin första resa till detta lands huvudstad Asuncion s å fick han träffa presidenten, som upplät ett av regeringens hus som bostad åt honom och försåg honom med skyddsvakt. S satsade nu på att försöka idka handel med Paraguay, dit genom de argentinska avspärningarna praktiskt taget all in- och utförsel hade upphört. Assisterad av Munck blev S bl a en viktig leverantör av mediciner och andra basvaror till presidentfamiljens hushåll.

Efter ett några månader långt provianteringsbesök i Buenos Aires var S senhösten 1844 åter i Corrientes och Asuncion. Intensifierade inbördeskrig, som hindrade båtford på nedre Paraná-floden, kringgick han genom smuggling landvägen. I Paraguay bytte han i första hand till sig yerba mate-blad (paraguayte), nationaldrycken i La Plata-länderna. Försäljningen av mate i Buenos Aires och Montevideo tycks ha blivit en särskilt vinstgivande affär. De ständiga tvisterna mellan generalen Rosas och upproriska provinsledare i Argentina i allians med liberalerna i Uruguay underblåstes av Frankrike och England, som ivriga att upprätthålla fri sjöfart på Paraná-

Tranarös historia

floden använde sig av intervenerande flottstyrkor och handelsblockader (1845–48). Importen från England, vanligtvis helt dominerande i områdets utrikeshandel, sjönk till ett minimum, vilket starkt gynnade S:s intressen.

Genom sin blockadbrytande handel lyckades S få ihop ett anseeligt grundkapital. Det som nu lockade var den exempellösa handelsboom som huvudstäderna i La Plata-området upplevde. I april 1847 var S tillbaka i först Montevideo och sedan Buenos Aires. I febr följande år gjorde han en sista affärsresa till Corrientes och Paraguay. 1849 bosatte sig S i Buenos Aires, där han grundade ett handelshus som stegvis utökades. Han bedrev där handel med alla slags varor men mest importvaror. Hans handel med Sverige växte. Hos norska trävarulevererande segelfartyg förhandlade sig S till billiga returfrakter, och han försåg exempelvis sina vänner [Lars Johan Hierta](#) med talg till dennes stearin- och tvålfabrik på Liljeholmen och Jacob Westin med råa, saltade hudar till dennes garverier på Kungsholmen. Inte ens de regelrätta krig som utbröt 1851 mellan Rosas och en övermäktig allians av fiender, bl a Brasilien, Uruguay och Paraguay, hindrade S från att fortsätta sin vinstgivande handel. Den alltmer trängde Rosas, som S i det längsta höll sig väl med, tycks ha varit beredd att betala vad som helst för att komma över proviant och förnödenheter.

Sina ständigt ökande vinster investerade S i handelshus i Buenos Aires liksom i lantställen och jordegendomar, den största en flera kvadratmil stor estancia för boskapsuppfödning vid norra stranden av nedre Uruguayfloden. När oroligheterna fortsatte under 1853 började han emellertid planera för sin hemresa och avveckla sina affärer. Efter ett besök i Sverige sommaren 1854–hösten 1855 och resor i Frankrike och England var S åter i Buenos Aires i sept 1856. Han avyttrade nu sin estancia i Uruguay, vilken under hans Europabesök mångdubblats i värde. Efter 15 år i Sydamerika återvände S i jan 1857 för gott till hemlandet medförande en så betydande förmögenhet att han redan kort tid efter återvändandet ansågs som en av Sthlms kapitalstarkaste personer.

Kontakterna med Sydamerika upprätthöll S som Argentinas konsul och generalkonsul i Sverige. Han återvände dock aldrig till denna region. Han tycks inte heller ha varit särskilt drivande att främja sv Sydamerikahandel. Försöken att under 1870- och 1880-talen från S:t Eriks bryggeri i Sthlm exportera öl till bl a Brasilien och Chile misslyckades helt.

Det industriella genombrottet i Sverige under senare delen av 1800-talet kan sägas ha underlättats av å ena sidan en rad sv uppfinningar och teknologiska framsteg, å andra sidan tillkomsten av nya finansiärer och industriföretagare. I det senare avseendet skulle S komma att spela en utomordentligt viktig roll.

Att S kom att intressera sig för bank- och industrisektorn i Sverige får i hög grad betecknas som A O Wallenbergs förtjänst, som i sin brevväxling refererade till S som en nära vän. S:s besök 1854-55 i hemlandet sammanföll med en sv högkonjunktur till följd av Krimkriget. Till en uppsjö av industriprojekt söktes bristvaran kapital. I triumviratet [F C E Bünsow](#) – Wallenberg – S spelade S den försiktige finansiärens roll. Av den mängd affärssuppslag som de två kollegorna presenterade honom, inte minst Bünsow inom skogs- och träindustrin, tycks S ha engagerat sig i endast ett fåtal. Trions affärsverksamhet stannade av under S:s Argentinaresa följande år, till missräkning för Wallenberg. Uppmuntrad av sina affärsvänner skyndade S att avyttra sina tillgångar i La Plata-länderna och skaffa fram mera kapital. Vid sin återkomst till Sverige visade den vaksamme S prov på framsynthet och sans, när han under den svåra handelskrisen hösten 1857, då bl a Wallenberg stod på ruinens brant, som det förefaller helt lyckades undgå förlustbringande stödköp och finansiella placeringar. Wallenberg å sin sida konstaterade besviket att S drog sig undan.

Tranarös historia

Återvänd för gott till Sverige kom S efter något år att ägna sig åt en intensiv affärsverksamhet. De fyra viktigaste områdena för hans investeringar blev Sthlms enskilda bank, Nobels nitroglycerinföretag, Sthlms bryggeriindustri samt markköp på Kungsholmen.

Som en av de större investerarna deltog S 1856 i grundandet av Sthlms enskilda bank. Till en början lojal mot Wallenberg blev han en alltmer självständig och kritisk ledamot av direktionen. När banken, som gått lysande i ett tiotal år, mot slutet av 1860-talet mötte betydligt kärvare tider hårdnade motståndet mot Wallenberg. I spetsen för detta tycks S tillsammans med [Lars Lovén](#) ha stått. S vände sig mot vad han ansåg vara en alltför lättvindig användning av vinstmedlen. När han på bolagsstämman 1868 inte fick gehör för sitt förslag att göra större avsättningar av vinsten till reservfonder och sänka nivån på utdelningarna (och VD:ns höga tantiem) avgick han, liksom Loven, från bankens styrelse. Tre år senare skulle sju andra ledamöter tumultartat lämna styrelsen i protest mot Wallenberg.

I likhet med en rad andra tidigare Wallenberggynnare deltog S 1871 i grundandet av ab Sthlms handelsbank (senare Sv handelsbanken). Han kom i fortsättningen att koncentrera sina bankengagemang till att i första hand stödja detta finansinstituts utveckling, dock utan att åta sig formella befattningar i banken. När [Louis Frænckel](#) blev dess VD 1893 tycks S ha trappat upp sitt stöd med en omfattande långgivning, främst i form av reverskrediter. S kunde konstatera att banken, efter sin djupa kris under föregående årtionde, nu var landets snabbast växande låneinstitut. Vid S:s död uppgick hans utestående fordringar på Handelsbanken till inte mindre än 2,5 milj kr.

An viktigare insatser svarade S för när det gällde att satsa riskkapital vid grundandet av nya industriföretag. Av för landet utomordentlig betydelse var att han blev [Alfred Nobels](#) förste och i Sverige främste finansiär. Tillsammans med far och son, [Immanuel](#) och Alfred Nobel, samt kaptenen C Wennerström grundade S i okt 1864 Nitroglycerinab; S var därvid en avgörande huvudfinansiär. Investeringen blev enligt vad S själv uppgivit hans fördelaktigaste penningplacering.

Alfred Nobel, under 1864 i trängande behov av kapital, fick kontakt med S tack vare en faster, som genom sin sociala verksamhet lärt känna S. Att vinna nya storsatsande finansiärer var inte helt lätt. Namnet Nobel hade starkt negativt rykte efter en tragisk olycka i familjens första enkla sprängämnesfabrik i sept s å och det Nobelska företaget ansågs som ett i dubbel mening riskabelt vågstycke. Att S trots detta bestämde sig för en satsning vittnar om hans ekonomiska skarpsyn och hans goda förmåga att fatta rationella investeringsbeslut. Han bildade sig en egen uppfattning om Nobels sprängolja genom besök på den provisoriska tillverkningsplatsen, en präå utanför Kaggeholm i Bockholmssundet i Mälaren. Att några sv anläggningsföretag just beslutat använda nitroglycerin som sprängämne, bl a SJ vid utsprängningen av den nya järnvägstunneln under Södermalm, bidrog, liksom Nobels rättframma sätt, till att övertyga S om det riktiga i en ekonomisk satsning.

S:s insatser för Nitroglycerinab inskränkte sig inte enbart till att ställa upp med startkapital. Bolaget med fabrik i Vinterviken, anlagd utanför Sthlms stads gränser på mark som S valt ut och inköpt 2 jan 1865, blev i själva verket ett av hans skötebarn. Han var i fyra decennier dess styrelseordförande. Hans inflytande över bolaget var betydande, i synnerhet som Alfred Nobel sällan var på plats i Sverige. Såsom bolagets reelle chef under många år samarbetade S väl med [Alarik Liedbeck](#), den tekniskt skicklige fabrikschefen i Vinterviken fram till 1875. [Robert Nobel](#), bolagets VD under tre och ett halvt år, avgick 1870, mycket till följd av stigande meningsskiljaktigheter med S. Denne var i fortsättningen bolagets oomstritt starke man.

Tranarös historia

S var Alfred Nobels finansiär för verksamheten i Sverige men deltog, trots dennes enträgna uppvaktningar, inte direkt i finansieringen av Nobelföretagens enastående och snabba expansion utomlands, med ett enda undantag. Tack vare ett stort lån från S i april 1865 kunde Nobel, som fick pantsätta alla sina aktier i det sv företaget hos S, bygga en fabrik i Krummel utanför Hamburg i Tyskland, ett land vars marknad för sprängämnen framstod som särskilt lovande.

Om S inte ställt upp med kapital åt Nobel är det inte otänkbart att Nobelkoncernen blivit en helt utländsk angelägenhet utan större sv förankring, då Nobel länge i första hand agerade och kände sig som internationalist. S förblev under åren en av hans nära rådgivare även om deras förhållande inte alltid tycks ha varit helt hjärtligt. S befanns alltför ekonomiskt inriktad och ibland mer än lovligt nyfiken på Nobels uppfinningar. Deras personliga kontakter bestod dock in i det sista; nyåret 1894 besökte S tillsammans med sin son August den hjärtsjuka Nobel i San Remo. Det var vidare till stor del S:s förtjänst att [Ragnar Sohlman](#) (nedan), hans kusinson, ett år tidigare av Nobel blivit erbjuden posten som hans personliga assistent. S hade i brev till Nobel rekommenderat Sohlman till denna tjänst.

S var 1859 en av stiftarna av Sthlms bryggeri ab (från 1881 S:t Eriks bryggeriab), som vid Kungsholmstorg i Sthlm anlade ett av landets största bryggerier och ett av de första att brygga lagrat, bayerskt öl. Efter misskötsel under första verksamhetsåret avskedades ledningen och S tog kontrollen över bolaget. Han kvarstod som styrelsens ordförande och företagets dominerande ledare under mer än fyra decennier. Mycket tack vare hans fasta ledning och restriktiva utdelningspolitik – med ett enda undantag ingen utdelning under de första 17 åren – kunde företaget överleva flera kriser inom branschen. Stigande efterfrågan på maltdrycker, inte minst hos den växande skaran byggnadsarbetare i Sthlm, och prissamarbete med konkurrenterna under 1880-talets senare hälft bidrog till att vända lönsamhetskurvan brant uppåt. S kunde på ålderns höst konstatera att hans insatser givit stor lön för mödan; S:t Erik var vid sekelskiftet ett av Skandinavians finansierat och tekniskt sett ledande bryggerier. Det hade blivit högradigt vinstgivande; utdelningen till aktieägarna under S:s fem sista levnadsår motsvarade varje år 50–75 procent av aktiekapitalet, en nivå med få motstycken i sv industrihistoria.

Den ökade lönsamheten inom delar av Sthlms bryggeriindustri lockade till sig finansmän utanför bryggarnas egna led, även från utlandet. Att det välskötta S:t Eriks bryggeri drog till sig särskilt många intressenter var inte förvånande. Inför hotet av utländska uppköpsförsök och i strid med sina två styrelsekollegor, som gjorde ett försök att sälja till engelska intressenter, valde S 1889 att söka samarbete med Louis Frænckel och Emil Egnell. Dessa hade påbörjat uppköp och sammanslagning av flera av huvudstadens nära 20-talet bryggeriföretag till ett större sådant, ab Sthlms bryggerier. S insåg behovet av branschens snara strukturrationalisering och antog efter en rad olika turer ett bud att byta sina aktier i S:t Erik, 30 procent av bolagets totala aktiestock, mot andel och styrelseplats i Sthlms bryggerier. På en bolagsstämma i S:t Erik genomdrev Frænckel sedan kuppstatat ett beslut, mot vilket S bestämt men förgäves reserverade sig, att bolaget skulle återköpa en mycket stor post egna aktier, en för tiden högst ovanlig åtgärd. Ägarna av Sthlms bryggerier vann genom kuppen även kontroll över aktiemajoriteten i S:t Erik, som nu i praktiken blev ett dotterbolag – och huvudsaklig kassako – till det förra. S släppte emellertid ingalunda greppet helt ifrån sig. S:t Erik förblev ett eget bolag under S:s fögderi fram till fusionen 1908 med Sthlms bryggerier. Även i moderbolaget innehade S från 1891 till sin död posten som styrelseordförande, samtidigt som Frænckel var inflytelserik kassadirektör.

Tranarös historia

S:s insatser omfattade även bryggerinäringens teknologiska utveckling, där han själv i bl a Khvn inhämtade de senaste metoderna. Han tillkallade en rad specialister på området, bl a från Tyskland. 1891 inrättades på hans initiativ ett laboratorium gemensamt för Sthlms bryggerier och S:t Eriks bryggeri. Till dess chef utsågs S:s son August, som 1886–92 var assistent åt kemiprofessorn och hydrografen [Otto Pettersson](#) vid StH. Ett nära samarbete inom tillverknings teknik inleddes även med professorn i maskinlära vid KTH Oscar Edvard Westin, som gavs plats i såväl S:t Eriks som Sthlms bryggeriers styrelser.

Under 1860- och 70-talen hjälpte S "brännvinskungen" [L O Smith](#) med startkapital. S deltog även i grundandet av Smiths spritfabrik på Reimersholme i Sthlm 1869 liksom av ett betsockerbruk anlagt s å på S:s egendom Inedal på Kungsholmen. S:s rekonstruktion av bolaget sedan Smith och två andra ledamöter avgått ur styrelsen kunde dock bara tillfälligt rädda företaget från likvidation. S och Smith var av helt olika kynnen. Samarbetet tog också ett abrupt slut i och med en uppseendeväckande och utdragen rättslig tvist 1879. Smith stämde S för ocker, S genstämde Smith för förtal. Den sistnämnde förlorade målet, ådömdes ett fängelsestraff men benådades av K M:t.

S ägde stora intressen i Sthlms yllefabrik, Sthlms superfosfatfabriksab och [H Cedergrens](#) Sthlms allmänna telefonab. Hans engagemang begränsade sig emellertid inte enbart till huvudstadens näringslivsutveckling: han deltog 1864 i grundandet av Sundsvalls enskilda bank. I likhet med A O Wallenberg inträdde han 1858 som synnerligen aktiv delägare i Graningeverken i Ångermanland, något som avspeglade hans intresse för sv skogsindustri. Han var först revisor och sedan under tio år ledamot av dess styrelse, där han var en varm förespråkare för en snabb övergång till och satsning på trävaruhantering samt att bolaget skulle föra en försiktig finanspolitik. Främst genom S:s insatser anses vidare Hammars glasbruk söder om Askersund ha räddats från konkurs och nedläggning i början av 1880-talet. Några år senare var detta bruk landets viktigaste tillverkare av ölbuteljer. Järn- och stålindustri samt järnvägsutbyggnad och sjöfart lockade honom däremot mindre, liksom utländska penningplaceringar.

En del av sin hopsparade La Plata-förmögenhet valde S att placera i markförvärv på Kungsholmen i Sthlm. 1860 lyckades han förvärva det s k Cederwaldska fideikommisset, ett vidsträckt markområde kring Fleminggatan. En tid ägde han även de Westinska garveritomterna. Markförvärven blev med tiden en av hans mest inkomstbringande investeringar. På 1880-talet när Fleminggatan var breddad sålde han av tomter för 2 milj kr, nu inte enbart industritomter. Som bostad åt sig själv lät han i hörnet Scheelegatan-Fleminggatan bygga om och rusta upp en förfallen malmgård, i folkmun "Smitts palats". Vid sekelskiftet ansedd som en av landets rikaste personer gick han under namnet "Kungsholmskungen". S deltog även i Sthlms kommunala liv. Han var i två omgångar ledamot av stadsfullmäktige. Att han där satt i drätselnämnden och var suppleant i fattigvårdsnämnden avspeglar vad han i första hand månade om. Politiskt lågprofilerad tycks S närmast ha varit socialliberal. En av hans nära vänner var den radikalliberale riksdagsmannen [Axel Adlersparre](#), som han redan 1852 lärt känna i Buenos Aires. Båda kunde efter 1869 konstatera en växande politisk och social klyfta gentemot den forne gemensamma vännen Wallenberg.

För tidningen Aftonbladet utvecklade S ett allt större intresse. Det tilltog inte minst när släktingen [August Sohlman](#), Ragnar Sohlmans far, blev dess redaktionsdirektör. Sedan vännerna makarna [Anna och Gustaf \(Hierta-\)Retzius](#) 1884 återköpt tidningen till familjekretsen och Gustaf Retzius ställt sig i spetsen för dess ledning, lät sig S, en av de större aktieägarna i tidningen, inväljas i dess styrelse. Redan i början av sin långa period som styrelsens ordförande såg han till att familjen Sohlman, nu sönerna Harald och Arvid som huvudredaktör respektive kassadirektör, åter knöts till den ekonomiskt alltmer välmående tidningen. Själv

Tranarös historia

medverkade S endast i undantagsfall på tidningens ledarsidor. Han undvek publicitet och deltog sällan i det offentliga sällskapslivet. Trots detta var han mot slutet av seklet en av Sthlms mest kända personligheter.

S skänkte i omgångar avsevärda belopp till Kungsholms församling, framför allt till en fond för "fattiga folkskolebarns bespisning". Hans sociala omtanke liksom hans intresse för naturen återspeglades bl a i hans ansträngningar att popularisera svampen som föda hos gemene man. Av sin på eget förlag i två upplagor 1863 och nödåret 1867 utgivna handbok över landets vanligaste svampar, med förord av Elias Fries, delade han ut 600 gratisexemplar till hushållningssällskap och lärarseminarier. Sitt mykologiska intresse kunde han odla på sin lantgård Tranarö på Ingarö, inköpt 1862.

Vänskapen med Alfred Nobel grundlade ett intresse för naturvetenskap, som med tiden blev alltmer framträdande. Bidragande till detta var bl a en rad familjeband. Hans syssling Fredrik (Fritz) Adam Smitt (nedan) var professor i zoologi. Två av S:s tre söner blev naturvetare. Favoritsonen August, civilingenjör från KTH, blev efter studier i kemi, bl a i Tyskland, assistent åt Otto Pettersson vid StH men dog endast 30 år gammal 1896. Dottern Anna var först gift med zoologen och etnografen [Gustaf Nordenskiöld](#) och sedan med läkaren Albert Pauli. Dotterdottern Eva gifte sig med naturvetaren Olof Arrhenius, son till Nobelpristagaren i kemi [Svante Arrhenius](#). Med den senare utvecklade S en nära vänskap. I vänkretsen ingick även andra naturvetenskapsmän, ofta genom S:s förmedling boende på Kungsholmen.

Månandet om naturvetenskap liksom om Sthlm gav ett starkt engagemang för att huvudstaden skulle erhålla en högskola av god kvalitet. S var en av grundarna av Högskoleföreningen i Sthlm 1869 och till den nya högskolan skänkte han 100 000 kr redan i samband med dess instiftande 1878. Medlen avsattes till en fond, vars avkastning skulle användas till den kemiska undervisningen. Tjugotalet år senare när först Otto Pettersson och sedan Svante Arrhenius blev rektor för StH ökade S sitt stöd till högskolan. Efter sonen Augusts bortgång donerade S 100 000 kr i juni 1897 till hans minne att användas som stipendiefond. Genom testamente 1896 donerade han ytterligare 400 000 kr, varav hälften till kemifonden och hälften till bildande av en juridisk fakultet. S räknas som en av StH:s enskilt största donatorer. Han gjorde även en betydande donation till KTH. S var vidare stor givare till flera av de ofta förekommande sv vetenskapliga expeditionerna.

S titulerades grosshandlare och generalkonsul men måste i första hand betraktas som finans- och industriman. Under sin halvsekelånga verksamhet inom sv näringsliv visade han prov på aktivt ägande och långsiktigt ansvarstagande för utvecklingen av de företag han engagerade sig i. Han var ett "styrelseproffs" i ordets positiva bemärkelse. S framstår som en av de viktigaste tillhandahållarna av riskkapital till sv industri under 1800-talets senare hälft. Han väjde inte för nya branscher och nya teknologier. Han var kanske, med en nutida term, sin tids främste "investerguru". Trots sina exempellösa ekonomiska framgångar lät sig S inte fångas av det sena 1800-talets storvulna nationalism i Sverige. Präglad av de karga förhållandena under sin uppväxttid förblev han sina enkla ideal trogen livet ut.

Förutom en eminent affärsbegåvning är nitisk sparsamhet och omudig hederlighet egenskaper som tillskrivs S. Han var enkel och anspråkslös i vanor, uppträdande och stil samt likgiltig för yttre utmärkelser. Bakom en till synes något sträv och reserverad yta dolde sig en varmhjärtad och omtänksam person. Hans välgörenhet i det tysta var betydande. Föreskriften i hans testamente, för vilket han utsett Arvid Sohlman till huvudexekutor, att hans begravning skulle "ske med all enkelhet, utan kransar och blommor, utan liktal och kroppen förbrännas och askan nersättas på Sthlms kyrkogård", vittnar om en önskan att lämna så få personliga spår efter sig som möjligt.

Tranarös historia

Syssling till S var *Fredrik (Fritz) Adam S* (1839–1904). Efter studentexamen och ett halvårs studier vid LU flyttade Fritz S 1856 till Uppsala, som alltmer blev centrum för sv zoologiforskning. Här gjorde han en snabb akademisk karriär. Tidigt amanuens utnämndes S 1863, ett år efter sin doktors-promotion, till docent i zoologi. Han lämnade Uppsala 1871, då han av VA kallades att efterträda Carl Jakob Sundevall som professor vid Naturhistoriska riksmuseet. S var fram till sin död föreståndare för dess vertebratavdelning.

Under sin Uppsalatid blev S känd som mycket idog zoologisk havsforskare och insändare, inte minst genom sina studier av Bohusläns kustvatten. Han deltog i de sv vetenskapliga expeditionerna till Spetsbergen 1861 och 1868, då han rönte särskilt stor uppskattning, samt åtföljde 1866 korvetten Josephine på dess resa till Azorerna och Nordamerika. S ägnade sig under denna tid i första hand åt studiet av ryggradslösa djur, särskilt bryozoer (mossdjur). Han skrev det första sv arbetet i ämnet, *Kritisk förteckning öfver Skandinaviens hafsbryozoer* (VA:s förhandl:ar, 1865–71).

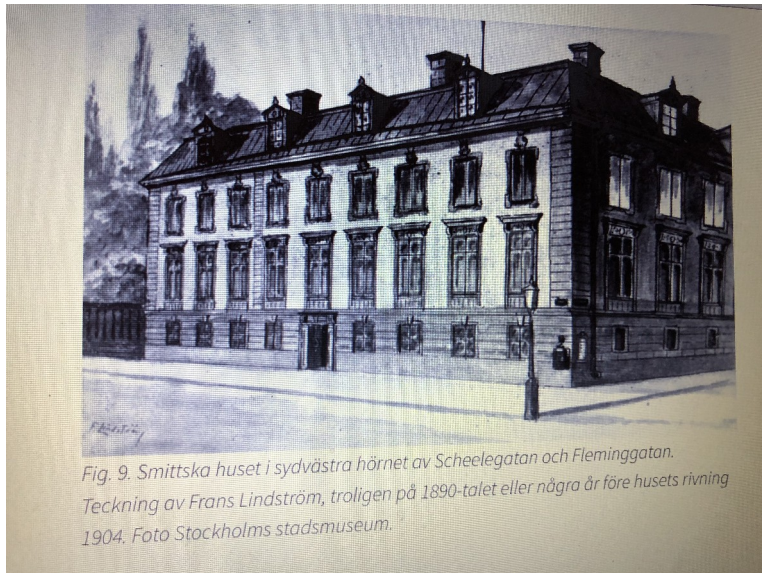
Vid Riksmuseet övergick S till att studera fiskar, särskilt deras anatomi och fylogeni. Som fiskforskare vann han med tiden vida ryktbarhet, och han publicerade ett stort antal avhandlingar med ichthyologiskt innehåll. Hans arbete om museets laxfiskar, *Historisk förteckning öfver de i Riksmuseum befintliga salmonider* (1886), blev världsbekant. Mest känd inom och utom landet blev han dock genom sitt huvudarbete, *Skandinaviens fiskar* (1892–95) med illustrationer av W v Wright, en nybearbetning av ett tidigare verk, utgivet av B F Fries, C U Ekström och C J Sundevall. En engelskspråkig upplaga utkom samtidigt.

S författade även flera populärvetenskapliga arbeten samt under signaturen F A S en stor mängd uppsatser i zoologi för NF. Bland hans senare alster märks skrifter på franska om Eldslandets och Patagoniens sötvattenfiskar (1897–98, 1901), beskrivningar av fiskar insamlade av deltagare i Otto och Erland Nordenskiölds (bd 27) expeditioner till dessa trakter. Utom för fiskar intresserade sig S för valar. Riksmuseets stora samling av valskelett och valben är ett resultat av detta intresse.

S visade stort engagemang i praktiska fiskerifrågor. Han erhöll 1877–84 flera statliga uppdrag att göra undersökningar rörande sillfisket i Bohuslän och var kanske den ichthyolog som – ibland i häftig polemik med oliktankande – mest ivrade för införande av drivgarn i detta fiske. Från regeringen erhöll han fortsatt stöd; S fick vid flera tillfällen uppdrag att i fiskerifrågor representera Sverige i utlandet.

S var en framstående forskare med järnvilja och extraordinär arbetsförmåga. Ett häftigt humör försvårade ibland hans samarbete och kontakter med forskarkollegor.

Tranarös historia

Smitts palats på Kungsholmen

Smitts familjegrav på Norra Kyrkogården

Dokumentet sammanställt av några Tranarögrannar som delat info, bilder och minnen :

Ulla Thornberg	Mona Dahlberg
Elisabeth Rynger	Lotta Gregerfelt
Inger Lorentzon	Birgitta Andersson
Malin Dahlberg Markstedt	Staffan Lorentzon, IT-stöd